

Հրեհեպէն

Tsimanovsk

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ
ԱԶԳԱՅԻՆ
ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
ՅԵՐԴ ՏԱՐԻ
1907
14 ՓԵՏՐ. ԹԻԻ 3
ԽՄԲԱԳԻՐ-ՏՆՕՐԵՆ
Մ.ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ ՈՐԴԻ
ԻԶՄԻՐ
MAM HASSALIAN 625 Smyrna

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Մ. ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ	«Սարգել»ի Ծուրջ	169
Կ. ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ	Համր Սէր	173
Ա. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ	Զինուան Գիշեր	180
Վ. ՄԱՍԵՀԵԱՆ	Նամակներ	182
Տ. ԱՍԼԱՆԵԱՆ	Մենամոլութիւնը	185
Ս. ԱՄՍՏԵԱՆ	Մամբրէ Եպսկ. Մարկոսեան	188
	Էրաքաղ	191

ՆԱՆՍԷՆ

Գ Է Պ Ի Բ Ե Ր Ե Ռ

Թարգմ. Մ. ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ

Զ Յ Օ ԷՋ ՄԵԾԱԴԻՐ

ԾԵՐԸ, ՊԱՌԱԻԸ, ԵՐԻՏԱՍՏՐԴԸ, ՕՐԻՈՐԴԸ, ԱՄՈՒՄՆԱ-
ՑԱԾԸ, ԱՄՈՒՐԻՆ, ԴԱՍԱՑՈՒՆ, ԱՇԱԿԵՐՏԸ ամենքն ալ կրնան
կարդալ այս խիստ շահեկան, հրահանգիչ ու հեռաբերբաշարժ հատորը:

Գին 3 ԼՐԾ.

Գաւառներու համար՝

Թղթասան ծախսով 8 ղրշ.

Ա. Մամուլի բաժանորդներուն համար թղթ. ծախսով 6 ղրշ.:

Կ Ա Ն Խ Ի Կ

ՄԵԾ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ

ՍՏԵՓԱՆ ԻՓԼԻՔՃԵԱՆ

Յ Ր Ա Ն Կ Ա Ց Թ Ա Ղ

ՃՈՒ ԶԱՆԱԶԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՋՄԵՌՈՒԱՆ ՀԱՄԱՐ

ԱՄԵՆ ՏԵՍԱԿ ՀԱԳՈՒՍՏԵՂԷՆՆԵՐՈՒ

Շրջագգեստացուներ բոլորովին Քանօնէ եւ Բիսսէ եղած

ՆՈՅՆՊԷՍ՝

ԲՈՒՐԴԷ ՊԼԱՆՔԷԹՆԵՐ ՄՈՒՇԱՄՊԱՆԵՐ
ՅԱՆԷԼԱ, ԴՈՒԼՊԱ, ԹԱՇԿԻՆԱԿ, ՀՈՏԵՂԷՆ, ԵԻՆ. ԵԻՆ.

ՇԼԻԲԱԹԱԹԵՐԹ

ՅԴԻԻ ՏԱՐԾ

14 ՓԵՏՐՎԱՐ 1907

ԹԻԻ 7

ՍԱՐՔԵԼ Ի ՅՈՒՐԶԸ

ՔԱՆԻ որ վիճարանութիւնը կը շարունակուի տակաւին ու էջեր կը գրաւէ լրագիրներու մէջ, խոնարհ բանասէրի մը ներքեւի՞ք է արդեօք իր կարծիքն յայտնել սա «Սարքել» դժբաղդ բառի մասին՝ որ թէեւ կարճ ու կոկիկ ըստ ինքեան՝ բուռն ու անհարկի հալածանքի մ'ենթակայ կ'ըլլայ ժամանակէ մ'ի վեր՝ իբր «ոամիկ, խոտան եւ վրիպական» ամբաստանութիւնով նշանաւոր հայկաբանի մը կողմէ՝ որո՞ւ վախուռն սաղանդն այս վերջին ժամանակներս զեղեցիկ յայտնութիւն մ'եղան՝ հայ գրական աշխարհի մէջ:

Եւ ի՞նչ է եղեր այդ «Սարքել»ի ծանր մեղքը: Բառին արմատը Սար ըլլալով՝ պէտք է, կ'ըսէ Ոսկեղարեան հայկաբանը, Սարել բառի եւ ոչ թէ Սարքել: Այլ քանի որ չկրնար ուրացուիլ թէ լեզուի մը տէրը զայն խօսող ժողովուրդն է միշտ՝ որ ըստ կամս եւ իր լեզուին կամ ճաշակին հեշտ եկած ձեւով կը փոփոխէ կը զարդնէ բառերը՝ որք հուսկ ու բնիկ քաղաքացիութեան անժխտելի իրաւունք կ'ստանան սովորութեամբ նուիրագործուած՝ եւ քանի որ անիկա 20-25 տարիէ ի վեր բնդունած եւ ամէն առթիւ գործածելու վրայ է Սարքել (Organiser) բայը՝ անոր Սար արմատին յօքնակի ձեւ մը տալով իր տիրական հեղինակութեամբ, ինչո՞ւ այնքան բողոք, ինչո՞ւ այնքան գոռ ու գոչ Բառարան ու Քերականութիւն ձեռք առնելով: Միթէ ամէն ժողովուրդներու մէջ չի՞ տեսնուիր լեզու այլն այս երեւոյթը, այսինքն բառերու կրած ճակատադրային փոփոխութիւն:

ները՝ թէեւ ատոնք ըլլան ըստ ամենայնի ճշգրիտ ու կանոնաւոր, ու իրենց ստացած նոր ձեւերը՝ նոյն իսկ արտաւ ու անքերական: Մեր աչքին առջեւ ունինք ֆրանսերէն գեղեցիկ լեզուին մէջ մուտ գտած այդ կարգէ անթիւ անհամար բառեր՝ որոնք տարբեր ձեւ, իմաստ եւ ուղղագրութիւն ստացած եւ հուսկ յետոյ հաստատուած են սովորութեան ոյժով հակառակ մեր Ոսկեղարեաններու գերը կատարող Ֆրանսայի Ակադեմիային յանուն լեզուի եւ Քերականութեան արձակած որոտընդոստ շանթերու: Քառասնից կաճառը հարկադրուած է հուսկ ուրեմն չէ թէ միայն ընդունիլ այդ անարգած բառերը՝ այլ՝ բաղդի հեգնութիւն՝ արձանագրել անգամ իր սլաշտոնական բառարանին մէջ: Նա զիջած է վերջապէս յայտարարել ի պաշտօնէ որ ժողովուրդին մէջ ծագում առած բառ մը՝ որքան ալ անընդունելի՝ եթէ արմատանայ քառասուն տարուան անընդհատ շարունակութեամբ, պարտաւորութիւն կը համարի իրեն հիւրընկալել զայն իր ակադեմական մեծ բառարանին մէջ: Ինչ որ աղաւաղում խանգարում կը ձանչցուէր ու կը հռչակուէր ի սկզբան՝ ճակատադրային ընաչընթեմամբ մը կը դառնայ կ'ըլլայ ուրեմն ընդունելի եւ օրինաւոր ասացում: Այս այսպէս եղած է ու կ'ըլլայ ամէն լեզուներու մէջ չէ թէ միայն բառերու մասին, այլ նաեւ ոճերու ու սկզբան ամենէ աւելի անհեթեթ ձանչցուած խօսքի ձեւերու . . . :

Դառնալով մեր դատարիեա Սարքելի՝ ստոյգ է անշուշտ թէ բառին արմատը Սար է եւ ոչ թէ Սարք, այլ քանի որ ժողովուրդը այս անգամ ուսանայ ժողովուրդը ինչպէս հին հայերէն գրականութենէ օտար շատ մը բառեր ու ձեւեր՝ նաեւ Սար բառի Սարք յոգնակի ձեւն ընդունելու եւ ըստ այնմ նոր հայերէնի մէջ արմատական դարձած Բն պահելով «Սարքել»ն ալ դարբներ մէջտեղ նետեր է, ինչո՞ւ այսքան աղմուկ ու պողտուք այդ տարաբաղդ բառի դէմ: Ո՛րքէ անկարելի՞ է գտնի Սարք ու Սարքելի նման նորաձեւ կազմութիւններ՝ որք հանապազօրեայ գործածութեան մէջ են՝ առանց սակայն որ եւ է խժըժանքի առիթ ըլլալու հայ յստակաբաններու կողմէ: Սարէ Սարք չինող ժողովուրդը՝ որ սիրող կ'երեւայ Ք վերջաւորութիւններու, միթէ Երկին, Օրէն (Լօի իմաստով), Ինք, Դիր, Լն, թաց բառերու եզակիները թողլով՝ անոնց յոգնակի ձեւը միայն չի՞ գործածելու եւ զանոնք ըրած չէ՞ մէյմէկ անեղական անուններ իր նոր լեզուին մէջ: Գրաբաւ Պատան բառի առ հասարակ Պատանք յոգնակի ձեւը չէ՞ որ ընդունած է, եւ ըստ այնմ Պատանքում, Պատանքի չի՞ գործածել՝ ոչ մէկն յարուցանելով իրեն դէմ: Նոյնպէս Վան բառի յոգնակի ձեւը միայն ընդունելով Վանք չլսե՞ր, որմէ չինած ունի Վանքապատկան բառը (այս եւս ուսանալայերէ ներմուծուած), զոր գրական դասն ալ ընդունած է ու կը գործածէ, թէպէտ այդ բառին համանման կերտութիւնք ամէնքն ալ կազմուած են Բն դուրս ձգելով՝ Վանահայր, Վանամայր, Վանատուն: Տեղը չէ՞ միթէ

յիշել հոս բարդութիւններ որք զբարառի կանոնի դէմ են, եւ որք սակայն կը գործածուին ամէն օր նոյն իսկ գրաբառի մէջ ու նոյն իսկ գրաբառեաններէ: Գրաբառը Հանք բառէն Հանածոյ ունենալով հանգերձ՝ կարծենք նոյն իսկ հայկաբան Մխիթարեաններու նախաձեռնութեամբ ընդունուած ու գործածութեան դրուած են Հանքաբան, Հանքագէտ, Հանքաբանութիւն բառերը՝ թեպէտ յայտնապէս Քն արմատական չըլլայ հոս. Լուսինեան իր բառարանին մէջ Հանքան, Հանագէտ, Հանաբանութիւն ալ դրած է: Պերճ Ոսկեղարեանը ի՞նչ կ'ըսէ Հանք բառի այս զարտուղի բարդութիւններուն՝ որոնց դէմ դիտողութիւն չընենք բնաւ . . . : Ի՞նչ կ'ըսէ մանաւանդ ժողովրդին գոյժածած Խելօքնալ, Յրցնքնել, Կրքոտիլ եւ, եւ բայերուն, Կրնանք տակաւին ուրիշ օրինակներ գտնել ցուցնել:

Ասկէ զատ բուն իսկ մաքուր գրաբառի մէջ անկարելի՞ է գտնել բառ մ'որու վրայ Քն աւելցած ըլլայ իր բնիկ կազմութեան մէջ, Հին հայերէնը Մատեան նշանակութեամբ Գիր բառին Գիրք գրաբառ ձեւն ալ չունի՞ իր համանշան: (Ժողովուրդը Գրավաճառ, Գրատուն իմաստով կը գործածէ նաեւ Գրքածախ ու Գրքատուն բառերը՝ ուրոնց կազմութիւնը բնաւ վրիպական չէ արդի հայերէնի Քերականութեան առջեւ) Հապա ո՞ւր թողունք Գրքոյկը՝ արձանագրուած գրաբառ բառարաններու մէջ ալ եւ որ կը գործածուի առհասարակ (1):

Քանի որ այս ամէնն այսպէս՝ ի՞նչպէս ուրեմն բացատրել կամ արդարացնել հին հայերէնի կանոններով յայտնապէս սխալ բոլոր

(1) Կարգ մը հայկաբաններ յախապատուութիւն կուտան՝ չգիտենք ի՞նչու՝ Գրքոյկը ճիստան ու վրիպական ձևին: Վենետիկի Հայերէն Առձեռն բառարանը Գրքոյկը դրած ժամանակ՝ առարկայ կ'ընէ Գրկոյքի՝ անշուշտ իբր աւելի հարազատ Պ. Նորայր ալ այդ միևնոյն հոմոգրումով կամ միևնոյն յատկամոլութեամբ *Livret*ի առջև նշանակած է: Գրկոյք իսպառ զանց ընելով պատուական Գրքոյկը. Գրկոյք ձևը մեր խոնարհ հայկաբանութեամբ հարազատ ըլլալէ հետի՝ գրագրի վրիպակ մ'է յայտնի: Այդ Գրկոյքին Կը և վերջին Քն ակներև սխալ մը չէ՞ միթէ՞ որ լեզուի կանոնով չարդարանար բնաւ, Առձեռն բառարանը կը նշանակէ նաև Գրկունք և Գրկուք՝ հուստորապէս անհարազատ և խորձ: Լուսինեան Պ. Նորայրի հակառակ *Livret*ի առջև նշանակած է Գրքոյկ, Գրքուկ, Գրիկ, Մատե նիկ, չյիշելով բնաւ վերև յիշատակուած անոնց երեք խորձ եղբայրները, Գրկոյք, Գրկունք, Գրկուք: (Այս պնդի օրինակէն երկու բազմաշխատ բառագիրներու՝ Լուսինեանի և Նորայրի՝ ողին և ուղղութիւնը կրնայ հասկցուիլ): Հայկաբաններու կարծիքը կ'ուզէինք հասկնալ այս երեք անշան բառերու մասին: Ոսկեղարու պերճ տխրեանը ամենէ յուսաջ կը պարտաւորէր կարծենք գրաբառի նուիրական անդր մաքրել այսպիսի մակարոյժ խախտարար տատակներէ՝ որք միտիներ չեն հայ բառարանի մէջ, փոխանակ իր բոլոր կուտակուած շանձերը ծափելու ժողովրդական Սարքէլի դէմ՝ որու բաղդին վրայ իր հակակշիռը տապաքէն սահմանուած չէր մեծ ազդեցութիւն մ'ունենալու: Արդէն տեսանք թէ Հանքաբան, Հանքագէտ, Հանքաբանութիւն, Հանքային ելն, ելն, նոյն իսկ գրաբառի մէջ ընդունուած ու գործածուած բառերը կատարելապէս անտարբեր ծոված են յատկախնդիր հայկաբանը՝ որու չղերուն դպողը անբաղդ Սարքէլն է միայն:

այս գրաքան ձեւերը մէկզի ձգելով՝ յարուցուած այդ բուռն եւ անտեղի հալածանքը անմեղ եւ ոչ բնաւ ազեղ Սարքել բառի դէմ Բանլ իսկ աւել որդ է թէ ինչ որ ալ գրեն՝ որքան ալ բողոքեն հինգերորդ դարու հայերէնի վաղնջական դիտակով ամէն բան դիտել ու դատել շարունակողք կազմաւորել, կազմակերպել իմա տն ունեցող կարճ ու կոկիկ Սարքելը իր յաղթական ընթացքը պիտի շարունակէ միշտ նոր հայերէնի մէջ: Ամէն լեզուներու մէջ բառերու ու ձեւերու ազատ զարգացման դէմ պահպանողական ոգով կանգնուած թուժքերը քշուած տարուած են ժամանակի անդիմադրելի հոսանքէն՝ որու հակառակ թիարկել փորձելու նման բան մ'է յստակախնդիրներու յետադէմ յետահայեաց քաջքուքը: Նոր հայերէնն իր ազատ օրէնքներն ունի՝ ի պահանջել հարկին անկախ հին հայերէնէ: այս այսպէս ըլլալուն հուսկ պէտք է համոզուին գրաբաններ: Յստակախնդրութիւնը (Purisme) հեգնական իմաստ մ'ունի ամէն լեզուներու մէջ, քանզի չափազանցութեան կ'երթայ գրեթէ միշտ ու կը տարասնոյ յստակամոլութեան: Արդէն Purisme բառ այս երկու կերպերով ալ կրնայ թարգմանուիլ հայերէնի: «Եստակախնդրութիւնը միշտ աղքատ է ու խեղճ», կը վճռէ Վօլթէ: Բնաւորութիւն մանաւրջ գրքի հեղինակը Լապրիւէս իր ճարտար ու կծու գրչով յստակաբանին մէկ խիստ յաջող նկարագրութիւնը ընելէ ետք կը վերջացնէ զայն ըսելով. «Այս անձինքը կոկիկ ու ձանձրօրէն կը խօսին: յստակախնդիր ըսուածներն են ասոնք»:

Հայերէն լեզուն կրնայ սակայն օգտուիլ ներկայ բանասիրական պայքարէն: Համաձայնութեան եզր մը կը գտնենք: Ժողովրդական դարձած Սարքելը թողլով միշտ իբր կոկիկ համանշանակ մը Organiserի՝ (արդէն մեր նոր պատրաստած առձեռն ֆրանսահայ բառագրքին մէջ չենք մոռցած նշանակել զայն իբր հոմանիշ այդ ֆրանսերէն բառի), թելադրուած Սարել նորակերտ սիրուն բառն ալ չթողուցինք առանց դորձածութեան, քանզի չա՛տ են գոցուելիք ծակերը, բառագիր մը միայն գիտէ ո՛րքան շատ: Ֆրանսէրէնէ հայաշխարհիկ բառաւանդին մէջ արդէն մեր հաստատուն սկզբունքն եղած է մէն մի ֆր. բառի մէջմէկ հայերէն՝ որքան հնար է անոր ճշգրիտ իմաստը տուող բառ մը ցուցնել թէ՛ հայ բառարանէ ու գաւառական լեզուէ քաղելով ու պառչածեցնելով եւ թէ պակասները անձամբ կերտելով: Երեք-չորս հազար բառեր ունինք այսպէս պառչածեցնուցած որք խաչանիւղով մը ցուցուած են մեր բառարանին մէջ: Այս կերպով բառերու ճշգրտն ու ֆրանսահայ բառագրութեան զարգացման համետ չափով մը նպաստած ըլլալու խոնարհ գիտակցութիւնն ունի այս տողերս գրողը: Արդ՝ վիճաբանութեան ներքեւ գտնուող Սար թանկագին արմատ բառի մասին անաւասիկ մեր ըրած կարգադրութիւնները մեր նոր բառգրքի մէջ՝ զօր կը յանձնենք լեզուապէտներու ձեռնհաս գնահատման: Organiser, Սար-

բել, Organisation, Սարքում, Harnais, Garniture, Սար, Harnacher, Garnir, Սարել, Gréer, Սարումել (կեւի solivage), Grèement, Սարում. (Սարում բառը՝ ինչպէս յայտնի է՝ արդէն յատկացած է նաեւ Appareilի բնագրական ու տարրալուծական նշանակութեանց). Agrès, Նաւասարք, Accessoires, Մանրասարք, Դարձեալ Սարը իր մէկ ուրիշ առումով՝ դրած ենք Pilonի, Սարակը Coleauի, (Butte Բլաւի և Coline Բլաւի)։ Հայ բառերու ճշգրտութիւնը մասնաւորապէս իր ամէնօրեայ յարաբերութեանցը մէջ ֆրանսերէնի նման ճշգրտուած գեղեցիկ լեզուի մը հետ՝ կ'աւելնայ անշուշտ այս կերպով ու լեզուն կ'օգտուի Աւելցնե՞նք նաեւ թէ Սարիքը յատկացուցած ենք Cordageի՝ որ կը նշանակէ. *coute corde qui sert au grèement ou à la manoeuvre d'un navire*։

Մեր յօդուածը վերջացնելէ յառաջ չմոռնա՛նք նշանակել հետաքրքրական պարագայ մ'որ ոչ սակաւ զուարճացուց զմեզ՝ առանց բնաւ զարմացնելու։ Վերջին պահուն Լուսինեան մեծ բառարանի մէջ Harnacher բառը քննած ժամանակնիս այս մեր վիճաբանութեան տեսակէտով կարեւոր գիւտ մ'ըրինք տեսանք թէ վաղեմի նշանաւոր Միսիթարեանը՝ որու հայկաբանական հմտութիւնը ոչ ոք կրնայ կասկածի տակ ձգել, այդ բառի առջեւ իբր հոմանիշ դրած է նաեւ սա «ռամիկ, խոտան եւ վրիպական» հռչակուած Սարքելը՝ զոր ինքն իսկ կերտած է իր անձնական հեղինակութեամբ։ Ի՞նչ կ'ըսէ ասոր Սարքելի անողոք հակառակօրդը։ Սարքի Քին արմատական ըլլալը կամ չըլլալը չէ՛ր գիտեր արդեօք։ Հայր Ամբրոսիոս Գալֆայեան, եւ կամ հայկաբան մ'էր բարեբաղդաբար զերծ արքատ յատկամութեանէ . . . :

Մ. ՆՈՒՍՏՐԵԱՆ

ՀԱՄԱՐ ԱԷՐ

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Սիրահար, սիրուհի, հակառակօրդ, ոչինչ բաժնէ ինքիւրարու վաւրնգի ոչինչ կրնային ըսել, ոչ բառ մը արտասանել, ոչ ափնարկ մը ձեւացնել ու ոչ կայծ մը ցայտեցնել այն բոցավառ զլացումէն՝ որ մերթ պատանութեան եւ ընդհանրապէս երիտասարդութեան առաջին դարնան կը ծնի մարդկային կոյս, եւ անարատ սիրտերու մէջ։

Սէրը՝ որ մինչեւ իսկ բուժ լեզունները կ'արձակէ ու միլիօն ոչնչութիւններ կուտայ արտաբերել իր առարկային մօտ, ոչնչութիւններ՝ որ սակայն բարձրացոյն եւ անմահ բանաստեղծութիւնը կը յօրինեն ու երկինքը կը պարզեն սիրտ կոչող անհունութեան մանրանկարէն յորդկնով, ահա սէրը՝ ընտելեան մէկ բացառիկ օրէն-

քովն անշուշտ, լուռթեան դատապարտած էր ներկայ պատմութեան թարմ, զուարթ ու կայտառ դերասանները:

Ուզեցի այդ համբ հովուներգութեան իսկական պատճառները քննել, այդ հոգեկան մի տարօրինակ երեւոյթին գաղտնիքը վերլուծել կարի զգուշաւոր խնամով պատրաստուած ուսումնասիրութեան մը մէջ, առանց վիպական արուեստին կոչում ընելու: առանց տեսիլներ պարզելու եւ անձեր ստեղծելու: եւ սակայն մի այսպիսի յանդուգն ձեռնարկ ոչ միայն հակաբնական պիտի թուէր եւ անհասկնալի պիտի մնար, այլ անգարմանելի վտանգի մը պիտի ենթարկուէր պսակուելու արժանիքէն հեռացած պարագային, վասն զի իմաստասիրական ո եւ է գործ միջին կէտ չունի, կամ յաղթական փառքով կը մնայ կանգուն, կամ անկումով կ'ոչնչանայ իր ծնած օրն իսկ:

Ուստի հետեւելով իմ հաստատ համոզման թէ գրողը պարտի միշտ զգուշանալ գրելէ՝ եւ փորձեցի գոհ մնալ պարզ պատկերներ միայն գծելով, այսինքն եղածը՝ պատմելով, փորձ մը՝ որ կը կարծեմ թէ աւելի պիտի ծախսուի եւ ճշմարտութեան հակամէտ հանգամանք մը կրնայ ստանալ քան ամեն շրջահայեաց ուսումնասիրութիւն: քան ամեն հաւանական ենթադրութիւն:

Տէր Մնակ իր ժամանակին Իզմիրի աւագերէցը եղած էր եւ իր համակերպող բնաւորութեան հետեւանքով կրցած էր հասարակաց համակրութիւնը շահիլ: Անուս էր ինք այն բնական օրէնքին համեմատ որով Հայ քահանաները պարտին անպատճառ ժողովուրդին անուս դասակարգէն ընտրուիլ ընդհանրապէս, բայց Տէր Մնակ իր բան չգիտցողի խմորը կարող էր արտաքին փայլով մը սքողել քիչ շատ զարգացած մարդերու ներկայութեան՝ բերանը չէր բանար այն տեսակ մը ապուշներու նման որ խօսիլ չգիտեն եւ իրենց լըռութեամբ կ'անցնին իբրեւ բանիբուն ու մեծ տաղանդի տէր մարդիկ, որոնք կարգահատին ուրիշներու միամտութեան:

Ամենէ նեղ պարագաներու մէջ նա հետեւ կ'ազատէր իր օձիքը շնորհիւ լուռթեան եւ մի այնպիսի խորհրդաւոր ժպիտի՝ զոր կը շրջեցնէր իր շուրթերուն վրայ եւ աչքերուն մէջ: այդ ժպիտով կը հաւանէ՞ր ուրիշներու կարծիքին, կը ժխտէ՞ր դանոնք, ոչինչ կարելի էր հասկնալ գիմագիծերէն, վասնզի ոչինչ կը խորհէր. խաբելու եւ խուսափելու այս ձեւը՝ յատուկ է ամեն անոնց որ բան չեն սորված ու խելացի են միեւնոյն ժամանակ:

Տէր Մնակ խիստ ջերմեռանդ էր կամ մոլեռանդ որ մի եւ նոյն բանն է: բայց անհրաժեշտ հարկին առջեւ ազատամիտի հովեր կ'առնէր, օրինակի համար, նա շատ կը սիրէր իր երէցկիւնը, այնքան շատ որ ժամարարի օրերուն՝ ուր արգելուած էր տուն մտնել, բա-

րի եւ հաւատարիմ ժամակոչի մը հսկողութեան տակ, կէս զիշերին կը յաջողէր իր փառաւոր մօրուքը տարածել ամուսնական մնարքին վրայ:

Հարուստ դասակարգին մօտ պատկանելի զիրք մը ունէր, վասն- զի ծակալէ՛ չէր, խնամիրութեան գործին մէջ խիստ ճարպիկ էր տն- պէս որ բռնածը անպատճառ կը բրցնէր, եւ ասով աւելի շատ կը շահէր քան իր միւս բոլոր Տէր Եղբայրները: Կիները, մանաւանդ հարուստ կիներ իբրեւ Լուսաօրիչ մը կը պաշտէին զինքը: Վասնզի խոստովանանքի միջոցով շատ զաղտնիքներ ունէր համբարած զոր Աստուծոյ անգամ կը դժուարէր հաղորդելու: Դժբաղդապէս ճատա- կողիրը չէր ինտյած այդ պատուական քահանան ալ հայ առածին անխուսափելի հարուածովը պատժելու թէ՛ *skerskerhin* տղան անա- ռակ կըլլայ քայնքան անսոակ էր իր միակ որդին, Համբար, որ ժամանակէն առաջ սկսած էր ծերացնել զինքը:

Դարուոր ստածին տրամադրած այս պատիժը՝ օակայն գոհացում մը եղաւ: Ժողովուրդին չքաւոր դասակարգին համար, որովհետեւ Տէր հայրը այն աստիճանի հասուցած էր համեստութիւնը՝ բարձր դասակարգին մօտ՝ որ ռամիկը չէր յապաղած կեղծաւոր մակդիրը տալ անոր:

Կեղծաւոր կամ անկեղծ՝ վերջապէս դժբաղդ եղաւ Տէր Մնակ իր զաւկին երեսէն: Համբար իր մայրը ծեծեց օր մը, այն վերջին հարուածը բոլորովին ջլտոեց Տէր հօր կորուլը, վասնզի ինչպէս ըմբի՛ նա շատ կը սիրէր իր կինը:

Անառակին ամենէ մեծ մոլութիւնն էր ծուլութիւնը, որով մղուած էր հասարակաց կիներու միջնորոտին մէջ գտնել իր խմո- րին բոլոր գոհացումը, հակառակ տակաւին գինով ու խաղաժող չը- ըլլալուն՝ ծախքի լայն դուռ մը կը մնար բաց իր առջեւ: Զոր փա- կելու համար Տէր հօր վաստակը զգալապէս կը նեղուէր, վասնզի նա տուն մը կը պահէր ասդին՝ բարի ամուսինի եւ աւագերէցի մը վայելուչ եղանակով:

Մայր կինը հոգի կուտայ իր այն շտապին որ անբարոյական է, Համբար լաւ գիտնալով մօր տկարութիւնը՝ միշտ անոր կը դիմէր իբրեւ Տէր հօր քսակը պարպելու միակ եւ յաջողակ հեղինակու- թիւնը:

Բայց այս անցուոր աշխարհի մէջ ինչպէս ամեն բան՝ չարիքն ալ պէտք է սահման մը ունենալ, գէթ այսպէս մտածեց խելացին Տէր Մնակ եւ այդ օրը որոշեց ուրանալ իր զաւակը, ու երբ իմաս- տուն խորհուրդը հաղորդեց բարի երէցկիներն՝ այս վերջինը առանց զեղեւելու պատասխանեց:

— Ամեն բան կ'ուրանամ բացի զաւկէս . . . :

— Իսկ եթէ պնդեմ:

— Դու մտածէ՛, աւելի գէշ քեզ համար . . . :

Աւելի գեղ քեզ համար, այսինքն քեզ կ'ուրանամ, խօսքը բոլորովին տարբեր իմաստով մեկնեց Տէր Մնակ ինք, օրուան աւագերէցը, անլուր գայթակղութեան մը տեղի պիտի տար արտաքսելով զաւակն հայրենի յարկէն, ասոր համար անգամ մը եւս օրհնեց երէց-կիւնը եւ լոին համակերպեցաւ զժաղդութեան:

Բայց աւելի գէշը չուշացաւ հասնելու. Համբար առանց զժուարութեան կրցաւ թափանցել իր ծնողաց միջեւ անցած տրամախօսութեան իմաստին, այդ օրէն սկսաւ անառակն աւելի քան երբէք լրբանալ իր հօրը գէմ, մայրը սակայն մերթ պատնէշի ու մերթ հաշտարար հրեշտակի գեր կը կատարէր հայր ու որդիի միջեւ:

Իսկ խեղճ աւագերէցը օրէ օր կ'իյնար. ինք որ տէրտէրի մը արժանապայել ասորո՞թակով օժտուած էր՝ ստամոքսի թեթեւ խանգարում մը գզաց, ուժաթափութիւնը իր ամբողջին վրայ յամր բայց անվրէպ կը գործէր աւերը, այնպէս որ չատ անգամ իր Տէր եղբայրներէն մէկուն կը յանձնէր ժամարարի պաշտօնը եւր իր կարգը գար:

Իսկ Համբար՝ այլ եւս վստահ իր մօրը գուրգուրանքին, օրով Տէր հօր սպառնական բոլոր ձգտումները կ'անդրադառնային իր դառնացեալ սիրտին մէջ իբրեւ սրածայր կոպիճներ՝ մանուածոյ աւկօսներ բանալու, Համբար, առաքինութեան վիժած այս չար ոգին, սանձարձակ ու գահավէժ կ'արշաւէր մոլեկան կենցաղին մէջ:

Օր չկար որ գանգատներ չտեղային տունը, ու Տէր Մնակ համբերութեան տիպար կենդանիի մը խոնարհութեամբ կ'ընդունէր գոհերուն լուտանքը, հազար ներեցեփով եւ ստէպ նիւթական փոխարինութեամբ կը տուժէր անառակին հասուցած վնասները:

Սակայն բան մը՝ զոր անկարելի էր փոխարինութեան եղանակով գոհացնել, այդ ալ հասարակութեան զգոհութիւնն էր որ երթալով զըւանքի հանգամանքով մը պիտի գար կործանելու Տէր հօր համբաւը. մինչեւ իսկ օրուան ալեզարդ առաջնորդը նախ մեղմօրէն եւ յետոյ յանդիմանական շեշտով մը սկսած էր աւագերէցը կշտամբել մեղաւոր ներողամտութեամբ իր որդւոյն յոռի կեանքը քաջալերելուն համար, իսկ Տէր հայրը միշտ իր արտասուքն ըմպելով իր մեծաւորին սիրտը չ'առնէր, նա երբէք չզիջաւ Աղամին յատուկ տկարութեամբ դառն ճշմարտութիւնը խոստովանելու ստորնութեան, թէ չարիքին բուն քաջալերը եղած էր իր սիրեցեալ կիւնը:

Վերջապէս չարիքն իր լրման կը հասնէր ու քահանան ստիպուած վերջ տալ աղէտին՝ կրկին սուսերներու մէջ գտաւ իր անձը, կամ պէտք էր առաջնորդին մօտ ամբաստանել երէցկիւնը իբր չարիքին ակամայ հեղինակուհին եւ կամ ուղղակի Փրկիչ խրկիլ Համբարը. այն ժամանակ Պօլսոյ Ս. Փրկչեան Հիւանդատունը զօրքի գաղափարէն աւելի ահաւոր ազդեցութեամբ կը գործէր Հայ գաւառացիներու երեւակայութեան վրայ, չգիտեմ թէ զթութեան այդ մեծ յարկը տարիներու ընթացքով ինչպէ՞ս կրցաւ վտարել կամ ըս-

քողել իր տխուր հոչակը — բայց այս երկու պարագաներն ալ զը-
ժնդակ եւ հրէշային հետեւանքով կ'սպառնային Տէր հօր երեւա-
կայութեան, վասնզի նա մէկ հարուածով սպաննած պիտի ըլլար կի-
նը ու զաւակը:

Տէր Մնակ հաստատ հաւատքով համոզուած էր թէ Աստուած իր
սիրեցեալ ընտրելիներուն միայն կուտար ամեն վիշտ ու տառա-
պանք, թէ մարդ պարտաւոր է ծայրայեղ եւ անհանդուրժելի ա-
ղէտներու մէջ ժանաւանդ օրհնել Ստեղծողին անունը, մարտիրոսա-
կան համբերութեամբ ստանիլ Աստուծոյ կամքը, կը յիշէր Յորը, կը
յիշէր Առաքեալներուն կրած հալածանքն ու տանջանքները, կը յի-
շէր բոլոր նահատակներուն պատմութիւնը եւ համեմատաբար շատ
թեթեւ կը գտնէր իր վիճակը, նա գիտէր նոյնպէս թէ Հոգին Սուրբ
միայն կը միտթափէ մարդիկը ու կը ներշնչէ իմաստութիւն ամեն
անոնց որ կը հաւատան Աստուծոյ:

Հետեւապէս, յուսահատութեան այն վերջին ճգնաժամին ուր
հասած էր, Տէր Մնակ Աստուծոյ դիմեց ամփոփելով իր հոգեկան
բովանդակ ոյժը, սեղմելով իր սիրաւ իբրեւ սպունգ մը որ իսկոյն
դուրս կուտայ ինչ որ քաղած է արդէն, ըլլայ ջուր, արիւն կամ
արտասուք՝ ծնրադրեց խորանին առջեւ:

Գիշեր էր, Մայր Եկեղեցիին ընդարձակ եւ հոյակապ տաճարին
մէջ նուաղուն կանթեղ մը միայն կը բեկբեկէր:

Տիրող ահաւոր եւ յանկուցանող լուսութեան մէջ Տէր Մնակ նախ
իր անձը մեղաւոր եւ իր հոգին տկար զգաց յուսալու եւ խնդրելու
համար իր պատարագած Աստուծոյ ողորմութիւնը, վասնզի ինք
նուիրուած էր հասարակաց խաղաղութեան միջնորդելու, եւ ահա
այդ գիշեր իր եսը գոհացնելու բուռն եռանդն էր որ կը մղէր զին-
քը երկնային շնորհն հայցելու, իր եսասիրութիւնը իբրեւ դատա-
պարտելի ամօթով մը համակեց իր հոգին ու երկու ատիերուն մէջ
պահեց երեսը որպէսզի չտեսնէ Աստուծոյ բարկալիլը եւ սպառնա-
լից նայուածքը, վասնզի Տէրը նախանձ էր ու վրէժխնդիր, եւ քա-
հանան իր կրնն ու զաւակը չափազանց սիրելուն համար Տիրոջ ար-
ժանապատուութիւնը պիտի վերաւորուէր անշուշտ, հետեւապէս
իբրեւ արժանաւոր հայր մը՝ փոխանակ Աբրահամի նման իր հարա-
զատ որդին ողջակիզելու Աստուծոյ սեղանին առջեւ, կուգար նոյն
այդ զաւկին փրկութիւնը մուրալու, ասիկա անլուր սրբապղծու-
թիւն մ'էր, որուն համար նմանը չտեսնուած պատիժ մը կը պատ-
րաստուէր անտարակոյս հոն, վերը, երկինքին մէջ: Այսպէս կը մը-
տածէր, այսպէս կը հաւատար աւագերէցը իբրեւ իր Ուխտին հաւա-
տարիմ եւ իր կրօնին խղճահար պաշտօնեան:

Արդէն սկսած էր հոգեկան պայքարը, Տէր Մնակ իր մարմինը կ'զգար իբրեւ կրկին բոցերու միջեւ լքուած կոյտ մը, բոցերուն լեղունները պիտի հասնէին զինքը լափելու:

Ուրանալ իր զաւակը՝ ասիկա ոճիր մ'էր մարդկային դատողութեամբ, դիմել երկնային ողորմութեան կորսուած գոտնը գտնելու համար՝ ասիկա Աստուծոյ կամքին դէմ ըմբոստանալ էր, վասնզի եթէ անառակ էր Համբար՝ Տէրը այնպէս կ'ամած էր, առանց այդ մեծ կամքին՝ երկրի վրայ «տերեւ չչարմիր»:

Ուրեմն պէտք էր թողուլ զաւակն իր բնական ընթացքին մէջ որու կեանքը հաւանօրէն աւելի մեծ ոճիրներով պիտի վերջանար, ասիկա հօր մը պարտաւորութեան մէկ դատապարտելի թերացումն էր, եւ սակայն ի՞նչ կարժէ հողաչէն հայր մը համեմատաբար այն մեծ եւ անմահ հօր որ կը կոչուի Աստուած:

Ուրեմն ինք պարտաւոր էր յանձնել ամեն բան Աստուծոյ կամքին, որու անհասանելի իմաստութեան եւ անմեկնելի կարգադրութեան հետեւանքով, կարծեցեալ ամեն չարիքէն մեծ բարիքներ կը ծնին, եւ արդէն չարը գոյութիւն չունի, մարդկային տկարութիւնն է, մանաւանդ կոյր ամբարիշտներու ագիտութիւնը՝ որ առանց գաղտնիքին թափանցելու Աստուծոյ շնորհները չար կը մեկնեն: Այսպէս կը խորհէր Տէր Մնակ, այսպէս կը համոզուէր երկնային Արդարութեան՝ եւ շնորհիւ այս կուռ եւ անեղծանելի հաւատքին՝ առաքինութեան իբրեւ անձնաւորումը յարգուած էր ինք մինչեւ այն օրը:

Ուզեց օտք ելլել եւ շտապով մեկնիլ Աստուծոյ սուրեն ուր եկած էր առանձինն աղօթելու իր հաշուին համար, եւ զգալով Ամենակարողին գործին խառնուելու սխալը, որ մահացու մեղքէ մը աւելի կը կշռէր, հոգեհան մեղայ մը արտասանելով փորձեց կայնիլ, բայց ծունրերը կքեցան, նա գամուած էր հոն, հուժկու ոգիներ կաշկանդած էին զինքը մի այնպիսի անշարժ վիճակի մէջ ուր մինչեւ իսկ շնչելու ոյժը կը կասէր տակաւ: Զգաց որ սատանան գերած էր զինքը, զգաց որ այլ եւս չապրի, չար Հրեշտակն արդէն պաշտօն էր առած իր վրայ գործելու:

Բեկեկուն կանթեղը մարած էր բոլորովին, հոյակապ տաճարին անաւորութիւնը իբրեւ սանդաղամետական պատկերով կ'հաւաքեկէր աւալերէցը, ստուար պատերուն մէջէն խուլ որոտումներ կը հասնէին ականջին, պատերէն կ'ախուած սրբոց պատկերներուն յաջորդած էին ազեւոր ու եղջիւրաւոր սեւ սատանաներ, բազմաթիւ էին անոնք ու կը վխտային տաճարին ամեն կողմը, օդին մէջ, մինչեւ գմբէթը ելեւէջներ կ'ընէին իբրեւ հսկայ ջղջիկներու երամ մը: մէն մին իր ձեռքն ունէր տանջանքի գործիներ, իրարու հետ կը խօսէին անձայն անշունչ, այնպէս որ տիրող լուսութիւնը ոչինչով չէր խզուեր, միայն պատերուն մէջէն մերթ հասնող խուլ որոտումը կը

գղրղէր հոյակապ շէնքին հիմերը, ինչպէս եւ քահանային կազմած-
քը կը քայքայէր, այդ պարբերական որոտումին հետ զեւերու նոր
խուժը մը կ'աւելնար աւելի անաւոր եւ հրէշային երեւոյթներով:

Հակառակ թանձր խաւարին՝ քահանան իր երեսը ծածկող մա-
տերուն մէջէն կը տեսնէր այս բոլորը, վասնզի չար հրեշտակներու
աչքերէն ուր ուրեք փայլակներ կ'արձակուէին, յետոյ սեւ արեան
հոսանք մը կ'ողողէր տաճարը: արիւնը հոսած էր մինչեւ քահանա-
յին վիզը ու սառնային ցրտութեամբ կը համակէր իր մարմինը, քիչ
մը եւս եւ անա սեւ արիւնը պիտի խեղդէր զինքը: Այն ժամանակ
ջղային զօրաւոր ցնցում մը ունեցաւ, իր անզգայութեան յաջորդեց
մի այնպիսի գերմարդկային ոյժ՝ որով իր ամենէ նրբին ջիւղերն իսկ
եղեքտրական բուռն ազդեցութեամբ շարժեցան, բացաւ իր դէմքը,
վեր առաւ գլուխը ու թեւերը տարածելով ուզեց երկնային գլխու-
թիւնը օգնութեան կոչել, վասնզի որքան ալ անհանդուրժելի եղած
ըլլայ տառապանքը, մինչեւ իսկ չար ոգիներու ազդեցութեան տակ,
սառ ու սեւ արեան լիճի մէջ, անդնդային խաւարին, քայքայման
յետին վայրկեաններուն, անդամալոյծ եւ հոգեվար, ֆիզիքական
ցաւերով եւ հոգեկան վիշտերով յուսահատ, Յորին որդերով եւ հիւ-
ծախտին մաշումով սպառուած կեանքն իսկ անոյշ է, ապրելու յոյսը,
հրեշտակներու այդ ժպիտը եւ սաղայէլին կեղծիքը իբրեւ հարսա-
նեկան առաջաստի հրապոյրներով կը լուսաւորէ հոգեվարին մահի-
ճը: այդ վայրկեաններու մէջ ու՞ր կը մնայ հանդերձաւ կեանքի
իտէալը Աստուծոյ Հրեշտակը ինչո՞ւ կ'ուշանայ վարագոյրը բա-
նալու, տեսած էք երբէք ժպտուն մեռել մը: ջերմեռանդ եւ ան-
այլայլելի հաւատքով օժտուած քահանան ի՞նչու վախնայ մահէն:
բացասիկ են ինքնապանութեան դիւցազնները կամ վատերը, ինչ-
պէս որ կ'ուզէք:

Տէր Մնակ իր մոլար նայուածքն յարեց խորանին բարձունքով
իշխող Հայր Աստուծոյ պատկերին, նոյն բազէին նոր որոտում մը
լսեց, յետոյ սատաններու աչքերէն արձակող փայլակը արեան
կարմիրով լուսաւորեց խորանը ու քահանան փոխանակ Աստուծոյ
պատկերին՝ հոն տեսաւ Սաղայէլը իր բոլոր զարհուրանքով բազմած:

Աւետարանին հաւատարիմ պաշտօնեան օրհասական վազրի մը
յետին ճիգով փորձեց ինքզինքն ամփոփել եւ անարկու ձայնով մը
կրցաւ գոչել, «ե՛րթ յետս իմ, սատանայ»:

Եւ անա աքօթեօղը

Տէր Մնակ հագիւ արտասանած էր ապստամբ հրեշտակապետի
հասցէին մոգական բառերը եւ անա Սաղայէլ իր խումբին հետ
ցրուեցաւ իբր աւերիչ ուրականէ մը քշուելով:

Տաճարը ակնթարթի մը մէջ ստացաւ մի այնպիսի փառաւոր
հանդիսարանի մը երեւոյթ՝ որու նմանը ոչ ճարտարապետական
տաղանդը պիտի երեւակայէր ու ոչ գեղարուեստը պիտի կարենար

զէթ անոր ուրուագիծը պատրաստել:

Յանկարծ հրաշալի լոյս մը ողողեց տաճարը, որու մասին գաղափար մը ունենալու համար պէտք էր երեւակայել երկնի տարածուն երեսին վրայ ընդհանրացած Արուսեակը: Տաճարին տասը մարմարեայ հսկայ սիւները անշափելի բարձրութեամբ լուսեղէն կոթողներու փոխուեցան եւ իրենց գլուխները կը հասնէին մինչեւ երկինք:

Այդ գլուխներէն իւրաքանչիւրին վրայ աստղային փայլով ու զարնան արեւի մեղմ ջերմութեամբ աուցուն կային չորս աչքեր, որոնց յանկուցանող նայուածքը դարձած էին երկրագունդի բովանդակ երեսին՝ ուր ոչինչ կը խուսափէր այդ նայուածքէն եւ ուր ամեն բան նորադոյն թարմութեամբ կը շողար, հինը, դօսը եւ տղեղը այլ եւս գոյութիւն չունէին հոս վարը, եւ այսպէս, երկիրը թօթափած իր բոլոր աղտոտութիւնը՝ անթառամ ամուսներով զարդարուն պատմութեան մը զգեցած կը թուէր:

Տաճարին գմբէթը արդէն երկինք էր ձեւացեր եւ խորանը կը րեքկայացնէր խոստացեալ արքայութեան մէկ ընդհանուր պատկերը, ուր մարդիկ ու կէներ իրենց իսկական տիպերով, բայց թարմութեան ու գեղեցկութեան անմահ զրոշմով կերպարանափոխուած՝ հեշտակներու ընկերակցութեամբ իբրեւ թիթեռն երկնաթիռ պար կը բռնէին Հայր Աստուծոյ աթոռին շուրջը, ու երկնային տաւիղի խաղերով կ'երգէին յաւիտենական Ովսաննան:

Սպիտակ, նրբին ու թափանցիկ շղարչներ միայն կը պատէին անոնց մալմինները, որոնք մարմին չէին, վասնզի թափանցիկ էին ինչպէս շղարչներ, ու միեւնոյն ժամանակ հրաշագեղ մարմնի կազմածքով, կոյս սիրոյ եւ հեշտանքի ամենէ բուռն բուսկներու հրճուանքով, անհասանելի երեւակայութեան անմեծ մարմնացումը կը պատկերացնէր խորհրդաւոր երամբ:

Հոն ամօթը տեղ ու դեր չունէր, վասնզի անմեղութիւնը մերկ է, ինչպէս մարդ-մանուկը, որ անմեղութեան միակ ներկայացուցիչն է երկրի վրայ:

Շարունակելի

Կ. ՍԵՓԱՆԵԱՆ

ՉԻՆՈՒԱՆ ԳԻՇԵՐ

Սեւեկիս լուռ առանձնութեան հսկող բուն,
Խուշ գերեզման իմ ցաւերուս անանուն,
Դուրս կը նայիմ պատռահանքս հին, լըֆուն,
Ապակիին կրթնած՝ ճակասս ֆրեսկոսուն:

Ասան ամբողջ ֆունի մը մէջ ինքնակոտի
Կը մըրափէ եւ գիշերը ձրկեռում
Հագած դժնեայ իր սպիտակ ցուրտ սառան՝
Կը մըրսածէ խոխան մը մէջ արտարոտի:

Խորն երկինքին, իմ պաշտմանց վեհ խորան,
Ոսկի աչիք կը փթեն ինձ մըտերիմ,
Եւ մոռցրած իմ երգերուն կը խորհիմ,
Որք շրթներէս քեւ առնելով հոն քրտան:

Տանիքներուն վըրայ՝ անեմակ, ջիւն, մաքուր
Ծոյժի շողի արտփոխներ կը քրքում,
Եւ ստուերներ՝ պատկերներուն ձրկեռում
Արհաւրաչից շրջագիծ մը կուտան սուր:

Խաղաղական լուռին ծոցէն խորամանկ,
Փողոցին մէջ, շուն մը կ'ոռնայ շաշգին.
Եւ, յեղակարծ, հասն անկանը պահակին՝
Հեռուներէն կուտայ մի խուլ արձագանկ:

Կը պարզընի հեռուն, անշարժ անկեղան,
Ստուերաչից դաշտանըկարն սպիտակ,
Ու ոսկեգոծ մառախուղի ծովին տակ
Ուրուաշեսի երեւոյթներ ման կուգան:

Լեռնոս, հուժկու հորիզոնը տեղադին,
Կ'ուրուագրծուի, դժնեայ պատկեր խաւադիմ՝
Եւ սարերուն կրոնակն, հեռուն, կը դիտեմ,
Կը մըխըրճի խորը կապոյտ երկինքին:

Ճերմակութեան կը փայլի փառքն անսահման
Լուսնի խաւաշաշ ցոյցերուն տակ փայլապոս,
Եւ քրկութիւնն ամբողջ, յոգնած մայր զըքոս.
Կ'երկնէ յուշիկ ջիւն առնուերն իր վաղուան:

Սենեկիս լուռ առանձնութեան հսկող ֆուրմ,
Լուռ գերեզման՝ իմ հոգերուս անանուն,
Դուրս կը նայիմ պատահանէս փուլ, նըկուն,
Ապակիին կըքնած ճակատս ֆրէւաքուն:

ԱՐՏԱՏԷՍ ԶԱՐԻԹԻԻՆԵԱՆ

Ն Ա Մ Ա Կ Ն Ե Ր

ՅՐ ՍՐԲՈՒՆԻ ՇԱՄԼԵԱՆԻՆ

Սրբուհիս

Happy new year պիտի մաղթեմ քեզի, թէ եւ քիչ մը ուշ հասնի ան եւ օտար լեզուով:

Նոր տարին սովորականին պէս ուրախութեան աւտակարգ ցոյցերով ընդունուեցաւ: Մինչեւ կէս գիշեր քաղաքը լոյսերու եւ ծաղիկներու ծով մըն էր, երգերու, զանգակներու եւ սուրիչներու ձայներովը զոռացող: Բայց ճիշդ կէս գիշերին, նոր-տարին մուտքին հետ ամբողջ քաղաքին վրայէն կարծես սարսուռ մը կանցնի կատաղի ձայներու ընկերակցութիւնովը սոսկալի:

Ձանգակները, հազարաւորներ, զիրար կարճագանգէն, գործարանները քաղաքին ամէն կողմը ցրուած, բայց մանաւանդ գետերուն մութ եւ հեռաւոր ծոցերէն անոնց կը միանան իրենց ջղազոր-գիւռ սուրիչներով, եւ փողոցներուն մէջ չըջող կին կամ այր անթիւ ամբոխը աղմուկ հանող ամէն զործիքներով կողջունէ նոր տարին:

Օ՛հ, չես գիտեր որչափ կը սոսկամ ասանկ օրերու մօտենալէն: Ուրիշ ատեն կարելի է յիշատակներդ մոռացութեան մէջ թաղուած պահել, բայց կաղանդները, ծնունդները պիտի արթնցնեն զանոնք անխուսափելիօրէն, չարչարելու համար իրենց զոհը: Այս տարի մանաւանդ, նախորդ տարինրէ աւելի մեծ էր ցնցումս:

Ամուսինս, քանի մը շաբաթ առաջ մեկնած, չկրցաւ Նիւ-Եօրքը ըլլալ ժամանակին: Ամերիկացի ընտանիքի մը հրաւէրը չկրցի մերժել ու կաղանդին շնորհաւորութիւնները անոնցմէ ընդունեցի, բայց այնչափ գէշ կազդէր վրաս ամէն բան որ կէս գիշերը անցնելուն տուն դարձայ: Մինա՛կ, ո՛հ, կաղանդ մը անանձնութեան եւ օտարութեան մէջ, չըջապատուած հին օրերու երազներով, սիրելիներու զէմքերով:

Տարիներէ ի վեր, Սրբուհիս, չեմ տեսած Ամանորը: *Happy new Year!* Օտար կաղանդն է աս որ մինակ երազել կուտայ ինծի պատկերները օրերուն երբ պզտիկ աղջիկ՝ գունաւոր երկինքով եւ ժանեակներու, թղթիկներու մէջ փաթթուած արչալոյսով օր մը կը կարծէի կաղանդը: Չափահասութեանս մէջ դեռ նոյնն էր տարեգըլուխը ինծի համար: Անոր գիշերը ժպիտներ ու ծաղիկներ կը լեցունէին չորս կողմս, երազներս խաղացող ժապաւէններու, մոմի զուարթ բոցերու պարեր էին: Անպատմելի երանութիւն մը, չես գիտեր ուրիշ բղխած կը սաւառնէր չորս կողմս, աւելի երազանք ու աւելի հեշտանք խառնելով երեւակայութեանս եւ պզտիկ աղջկան վաղանցիկ սէրերուս:

Բարեկամուհիս, կաղանդներէդ որբացած չես տակաւին եւ պի-

տի զարմանաւ թէ ինչու կը յիշեմ ասոնք նաժակի մը միջեւ ուր-
կէ նորութիւն կապահես մինակ: Եթէ տակաւին ծաղիկներ ու համ-
բոյրներ երազեցիր կաղանդին դիշերը, ես ասոնց յիշատակը ունե-
ցայ զիս չարչարող: Բայց մինչեւ անցնին է այդ օրերուն: Անկէ
ետք, կեանքը կը սկսի սովորական օրերով եւ կը մոռնամ զանոնք
տարտամ յոյսերովը օրօրուն յաջորդ Ամանորի մը, որ երկա՛ր, եր-
կա՛ր տարիներէ ի վեր ինծի չէ եկեր, ու ատոր համար է արդէն որ
կստիպուիմ օտարին կաղանդը մաղթել քեզի՝ happy new year!

Նոր տարին գուռներէն ձմեռը նոր թափով մտաւ ներս: Օդի
անհաւատալի փոփոխութիւններով, որոնք Ազլանտիականի այս եւ
զերքը կը յատկանշեն եւ մէկ օրէն միւսը մինչեւ 50 աստիճան կըր-
նան ելեւէջ ընել, առտու մը յանկարծ ձիւնի դէպերով լեցուած
տեսանք նիւ-Եօրքը: Զիւնի բանաստեղծական «սաւանը» փողոցնե-
րուն մէջ գործ չունի հոս, հազիւ թէ փռուած, առտուն կանուխ
կը ժողովն զայն մայթերէն եւ ճամբաներուն եզերքը կը դիզեն:
Կը յիշե՞ս թէ որքա՞ն նախանձով կը դիտէինք Բերայի փողոցներուն
մէջ մանչերուն ձիւնագնդակի խաղերը: Աղջիկները նախանձելիք
պատճառ չունին հոս այդ մասին:

Իրիկուն մը բարեկամութիւնի մը հետ պտոյտէ կը դառնայինք:
Մեր տունին մօտ, դպրոցին առջեւ կեցանք եւ ան զատուեցաւ
ինձմէ իր գրղընները կանչելու համար, երկու սիրուն ամերիկու-
հիներ, որոնք թերեւս մեկնած ալ ըլլային, դպրոցին արձակման ա-
տենները ըլլալուն: Յանկարծ ձիւնագնդակ մը սուլեց գլխուս վե-
րէն, ջուրի առատ կաթիլներ ցանելով վրաս: Ետեւէն ուրիշ մը:
Մանչերու խումբ մըն էր, դպրոցէն նոր արձակուած, որ զիս հոգ
տեսնալով, վարժուհիներէն մէկը կարծեր եւ յարձակեր էր: Շուա-
րու մէս քաջալերուած աւելի մօտեցան, ու տեսնայիք գնդակներու
տարափը: Ուրիշ ճար չիկար: Վար ձգեցի հովանոցս եւ ձեռքի
պայուսակս, ու ղրկած առաջին ձիւնագնդակս զիս ազատեց էն մօ-
տըս կեցած պարոնիկի մը ներկայութենէն: Բայց շատ էին շա՛տ,
ու գնդակներուս տասնով կը պատառխանէին, ջրոտ ձիւնի անա-
կնկալ տարափ մը որուն տակ քանի մը վայրկեանէն լաւ մը թրը-
ջէի հիթ բարեկամութիւնս, իր գրղընները եւ իրենց ընկերութիւնները
չհասնէին:

Դիրքերը գետին նետուեցան եւ դպրոցին աղջիկները, վարժու-
հիները մեծ պզտիկ խառն ի խառն գիրար քաջալերելով պաշարե-
ցին խեղճ մանչերը: Անցորդները մեզ կը դիտէին, պատուհաններէն
թաշկնակներ սկսան շարժիլ, երկու կողմն ալ իր համակիրները
ունէր:

Յանկարծ մանչերէն մէկը դպրոցէն ներս ցատկեց, յետոյ ուրիշ
մը, ետքը ամէնքը մէկ, ու դուռը գոցուեցաւ: Ուղեւորուած «Հու-
րէ՛յ» մը կըսուող աղջիկներէն, անցորդներէն, պատուհաններէն ու

սկսանք հեռանալ:

Բայց վերջին նորութիւնը ձիւնի կեանքը չէ: Քանի մը օր առաջ Սան-Ֆրանսիսքոն եւ Վաղարշապոս իրենց աղետալի կրկնութիւնը ունեցան ճամայքաի մէջ: Գիտունները էջեր մտտելու վրայ են: Ի՞նչ ունի երկիրը, ի՞նչ կըլլանք կոր: Ամենէն արտառոց բաները ըսին եւ պիտի ըսեն բացատրելու համար վերջին տարիներու անսովոր աղէտները: Երկիրը կը շարժի կոր, մենք ալ հետը: Պարզ ըլլալէն դատ աւելի օգտակարը չպիտի կրնան գտնուի տրուած բացատրութիւններուն մէջ, անանկ ատեն մը երբ աղետը ճառախօսութիւններու ականջ կախելու տրամադիր չերեւար:

Թերեւս ինծի պէս մտածելով էր որ Ամերիկացիները աղէտին լուրը հազիւ լսած, քանի մը չոգենաւ լեցուցին մարդով, ուտելիքով, հազուադէպով, եւ փութացուցին ճամայքա: Ու երեւակայել որ արտառոց կը կոչուին Ամերիկացիները: Ի՞նչ կրնային ընել աւելի բնական, աւելի մարդկային, մանաւանդ երբ արտառոց ըլլալու դափնին անոնցմէ խելու փութկոտութիւնը ունեցաւ կործանած քաղաքներուն կռաւարիչը, Ալպիոնի անհաշտ զաւակներէն մէկը որ կտրուկ կերպով եանքները վռնտեց իրենց բերած օգնութիւններուն հետ:

Ատկէ անդին եղածը — զոր դեռ ես ալ չեմ գիտեր դէպքերը մինչեւ հող հոսած ըլլալուն — հարկաւ կիմանաս լրագիրներէն: Բայց նամակս եթէ արդէն երկարած չըլլայի, պիտի ուզէի ճառել քեզ մարդոց սա ահաւոր եաստիրութեան եւ կիրքերուն վրայ որոնք ասանկ պարագաներու մէջ անգամ կրնան զերենք կուրցնել:

Ամենէն անսպասելի մէկ ըսպէին, ովկէսնոսին էն գեղեցիկ կղզիներէն ճամայքան սարսեցաւ իր անդնդախոր հիմերուն վրայ: Իր հզօրքները ջուրերուն տակ թաղուեցան, քաղաքները փլատակներու կոյտեր կըլլան եւ բոցերը անոնց մէջէն կը ժայթքին մարդկային այրած միսերու ճենճովը լեցնելով հասարակածի կապոյտին անըրծութիւնը, մէկ վայրկեանէն միւսը հազար կեանքեր կը զոհուին բնութեան զարհուրելի կատակին: Եւ մարդը նոյնն է նորէն, իր կիրքերը ամէն ընտէ բարձր կը խօսին այդ գիրալոյն: Վայրկեանին անգամ Դրացիին բաղուկը, եանքի մը ըլլալուն, ետ կը հրուի, թէեւ հազարներ կրնային փրկուիլ անով: Կրտուի որ վերադարձերը, մայրապետները եւ անոնք որ պէտքը ունէին ծովակալ Տէյլիսի օգնութեանը, լալով գիտեր են ամերիկացիներու հեռանալը:

Թերթերը գրեթէ մոռցած են աղէտը: Զիրենք ամենէն չափ չափ հալըդողը հիմա, ոչ թէ կորսուածի մը որոնց մէջ բուն ամերիկացիներ հարիւրներով կը հաշուին — յայտնութիւնը կամ մահուան դոյժն է ալ երկու երկիրներուն փոխանակած հեռագիրներուն մէջ պաշտօնական բացատրութիւններու ամենանուրբ խաղերը:

ՎԻՐԺԻՆ ՄԱՍԵՅԵԱՆ

ՄԵՆԱՄՈՒԹԻՒՆԸ

Նախորդ յօդուածով մենամոլութեան վրայ ընդհանուր գաղափար մը տուի, որ այժմ պէտք է ամբողջացնել:

Ամեն մոլութիւն, կրնայ մենամոլութեան ձեւին տակ ներկայանալ, բայց ամեն մենամոլութիւն անպատճառ մոլութիւն չէ. Մոլութիւնները կարելի է գլխաւոր երկու ձեւերու բաժնել, նայելով թէ անհատական կամ հաւաքական կերպարանք ունին. հաւաքական ըսելով համեմատական (*relativiste*) հաւաքականութիւն մը կը հասկնամ. Մենամոլութիւնը մէկ անհատի մասնաւոր ընթացքն է; երբեմն մոլութիւն, երբեմն առաքինութիւն է. Արդարեւ շատ տեսակ մոլութիւններ կրնան հաւաքանան կերպարանք առնել եւ իրենց միջավայրին մէջ կը զադրին մոլութիւն ըլլալէ. Այն ատեն անոնց հակառակ առաքինութիւնը մոլութեան մը ձեւին տակ պիտի ներկայանայ. Եթէ այդ առաքինութիւնը մասնաւոր գործութեամբ մը մէկ անհատի վրայ տեսնուի, նա իբր մենամոլութիւն կրնայ նկատուիլ. Մոլութիւնները միշտ հաւասարապէս տարածուած չեն, մարդկային զանազան խումբերուն մէջ; մոլութիւններ կան որ այնինչ համայնքի կամ խումբի մէջ մէկ կամ երկու անհատի վրայ կ'նշմարուին եւ մենամոլութեան կերպարանք ունին; նոյն մոլութիւնները կրնան իրենց անհատական կերպարանքը կորսնցնել եւ հաւաքական դառնալ պարագայից փոփոխմամբ. Այս անգամ մասնաւորապէս հաւաքական կերպարանք ունեցող մոլութեանց վրայ պիտի խօսիմ, որպէսզի մենամոլութեան ինչ ըլլալը աւելի որոշ կերպով տեսնուի.

Մոլութեանց տեսակէտով արեցողութիւնը շատ անգամ մենամոլութեան կերպարանք ունի. Երբ տեսնենք մարդ մը որ իր բոլոր գործառնութեանց մէջ կատարելապէս խելահաս կերեւայ, սակայն իր գերագոյն երջանկութիւնը միայն արեցողութեան մէջ կգտնէ եւ կնկրտի շարունակ արբենալ մէկ տեսակ եւ կամ ամեն տեսակ ըմպելիներով, կըսենք թէ նա արբեմու է. Արեցողութիւնը կրնայ ժառանգական հետեւանք ունենալ, երբեմն արբեմովը կիսնթեմայ, երբեմն ալ միայն խենթենալու ենթակայ յաջորդներ կպատրաստէ; այս պարագաները առհաւութիւն (*atavisme*) կընդունին. Արդ արեցողութիւնը անհատական ըլլալով հանդերձ, վարակական (*communicatif*) հանգամանք ունի. Ներկայիս Եւրոպայի մեծագոյն մասին մէջ արագաբար ընդհանրանալու վրայ է. Նմանապէս Ջինաստանի մէջ մորֆինամոլութիւնը հաւաքական կերպարանք առած է երկար ժամանակէ ի վեր եւ այս ալ տեսակ մը արեցողութիւն է.

Երեւակայեցէք գիւղ մը որոյ բնակիչներն աւելի կամ նուազ

գինեմոլ են ամբողջովին. անոնք ժամանակնին կանցնեն բազում-
կան պարերով եւ երգերով, ի բաց առեալ մէկ երկու անհատներէ,
որ բնաւ ըմպելիք չեն գործածեր. Այս վերջինները պիտի նկատուին
գիւղին մէջ իբր բացառիկ երեւոյթներ (phénomènes), իբր մոլեռանդ
կամ նոյն իսկ մենամոլ, թէպէտ հաւանաբար ասոնց ընթացքը ա-
ւելի շիտակ ըլլայ քան միւսներունը.

Ինչպէս ամէն մոլութիւն զանազան աստիճաններով կներկայու-
նայ, նոյնպէս եւ մոլութիւնները կտարբերին աստիճանաբար մէկ
մէկէ. Սակայն ամէն մոլութիւն կրնայ հաւաքական կերպարանք
առնել աւելի կամ նուազ տարածուելով. Վարակական մոլութիւն
մը չմնար երբէք միեւնոյն աստիճանի մէջ շարունակ անփոփոխ,
այլ երբեմն աւելի կնուազի, երբեմն աւելի կզօրանայ. Շատ անգամ
հաւաքական կերպարանք առած մոլութիւններ աչքի չեն զարնել
այս կամ այն ինչ համայնքի մէջ, կամ անոր համար որ ըստ ինքեան
թեթեւ մոլութիւններ են, կամ անոր համար որ թեթեւ աստիճանի
մը մէջ կ'զանուին.

Ըմպելեաց գործածութիւնը կրնայ մինչեւ մէկ աստիճան ջատա-
գովելի ըլլալ բազմաթիւ այգեստաններով չրջապատուած համայն-
քի մը մէջ ժամանաորայէս, մինչդեռ գոլութիւնը արդարանալի որ
եւ է կերպարանք չունի բնաւ. Եւ սակայն այնչափ մին, որչափ
միւսը կրնայ վարակական մոլութեան մը կերպարանքը առնել եւ
զանազան աստիճաններով ներկայանալ, այնպէս որ մին եւ միւսը
պիտի թուին երբեմն իբր անմեղ սովորոյթ, երբեմն իբր կատարելու
թեան հասած անուելի մոլութիւն. Ամեն պարագայի մէջ, ինչպէս
արեւոյդ գիւղի բնակիչները կնկատեն իրենց չխմող զբայներն իբր
մոլի, նոյնպէս համայնքի մը մէջ, ուր ո եւ է մոլութիւն ընդհան-
րայէս ճարակած է, այդ մոլութեանէն զերծ եղող անձինք իբր մոլի
կնկատուին արդարաբար, ձայն բազմացի կանոնին համեմատ, ա-
ռանց խտրելու թէ այդ մոլութիւնն ինչ աստիճան այգանելի կամ
անընդունելի է ըստ ինքեան.

Ասկէ զատ մոլութիւնները չեն վարակիր միանգամայն եւ հա-
ւասարաբար ամեն տեղ, այնպէս որ ծանր հանգամանք ունեցող
մոլութիւններ կրնան անտեսանելի եւ անզգալի մնալ համայնքի մը
մէջ, ուր փոքր թերութիւններ իբր ծանրակշիռ մոլութիւն կը նը-
կատուին. Մոլութեանց ծանր կամ թեթեւ նկատուիլը կախում
ունի անոնց աւելի կամ նուազ ընդունուած եւ ընդհանրացած ըլ-
լալէն.

Կտեսնէք շատ անգամ որ քանի մը մարդիկ հաւաքուած են Պոն-
մարչէի կամ քիչ անդին սրճարանի մը քովերը, ասոնք հոն կկային
կկենան եւ կնային անցնող դարձողներուն. Ուրիշ ատեն անոնք
կտեսնուին այն ինչ եկեղեցիին եւ կամ այն ինչ մեծ վաճառատան
դրան զիմացը, անցնողներուն ուսանց խօսքեր, ուսանց ժպիտներ կը

նետեն բարեսրտաբար եւ վերջը կերթան հանգչիլ գովելի գործեր ըրած ըլլալու գոհունակութեամբ. կան նաեւ անձեր որ միեւնոյն տեղերէն կանցնին ու կդառնան ահալին խումբերով. ամեն որ որոշ ժամեր ունին ասոնք այցելու վաճառատունները, տեսնելու համար թէ ամեն բան իր տեղն է. Այս խումբերուն ըրած դրածը քննադատող գրեթէ չկայ իզմիրի մէջ.

Այս տեսակ գիտելու սովորոյթ ունեցող մէկը գացած էր քաղաք մը, ուր ամեն ոք իր գործով կ'զբաղէր. Նա պտոյտ ըրաւ փողոցները եւ չհանդիպեցաւ բազմութեան որ գիտել կուզէր. Որոշեց հրժալ եկեղեցիին դուռ սպասել մինչեւ որ ամբողջ ցրտիլ սկսէր. Նա կդիտէր ազահաբար դուրս ելլող ղէմքերը, անտարակոյս գեղեցիկ սեռին. Այդ մարդուն ընթացքն այն աստիճան գիտողութեան ասոնեցաւ որ ամէն ընտանիքի մէջ քննադատութեան աւարկայ եղաւ քանի քանի օրեր չարունակ. Դա, ինչ կրսես, պէօս պէօյիւք մարդը, չէր աւամչնար, կին եւ զաւակներ ունի եղբւր, կըսէին մէկ մէկու. Անոր մէմլէքէթէն եկած էր շըլըխտի աղջիկը, կըսէին ուրիշներ, ակնարկ ընելով օրիսրդի մը, որ կերակուր եփել, ամանլուալ, կարկտուք ընել չէր սովորած եւ գիտէր դաշնակ, Ֆրանսերէն, փողոցը քալած ատեն վեր կ'վերցնէր չըջաղեցտին ետեւի մասը այնպիսի ձեւով մը, որ չատ իզմիրցիներու կընար օրինակ ըլլալ:

Այս քաղաքին մէջ կ'տեսնէք մարդիկ, որ կռնակի կողմէն կըրեայի ձեւ ունին, երբ բալթօ հագած են, կան նաեւ հայրեր որ երբ կդիտեն կրեայի ձեւ իրենց որդիները, բերաննուն ջուրերը կ'վաղէ. կհիանան իրենց մեծագործութեան եւ կփափաքին նմանիլ անոնց, թէպէտ կրակաուր միայն կրնան գործադրել իրենց տղայոց համբիւսկան ձեւերը. Իսկ եթէ անոնց պապերը ողջ ըլլային եւ տեսնէին հովերը իրենց թոռներուն, ըլլային անոնք իզմիրցի թէ գրսեցի, պիտի կատղէին, իրենց լայնածաւալ ճիւղպէին տակէն.

Շատ գործեր կրնան աւելի կամ նուազ իբր մոլութիւն նկատուիլ, սակայն մոնամոլութիւն ըսելով պիտի հասկնանք մոլութիւններ, որ ոչ միայն ըստ ինքեան պախարակելի են ամեն տեղ ընդհանրապէս, այլ նաեւ կ'նշմարտին անհատներու վրայ անհատական յատուկ ձեւի մը տակ.

S. ԱՍԼԱՆԵԱՆ

Այսի Տիկին Լ. Կ. Սէրջօեան, Տէր եւ Տիկին Ս. Կ. Սէրջօեան իրենց անկեղծ շնորհակալութիւններ կը ներկայեն ամէն անոնց՝ որոնք հաճեցան ներկայ գտնուիլ իրենց աղջկան եւ քրոջ՝ Օր. Էլիզ Կ. Սէրջօեանի յուղարկաւորութեան տխուր հանդէսին եւ իրենց վշտակցութիւնները ներկայեցնելու այս անդարմանելի մահուան առթիւ:

ՄԱՍԲՐԷ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՄԱՐԿՈՍԵԱՆ

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Այս տողերու միջոցաւ կուզենք յարգանքի պարտականութիւն մը կատարել յիշելով Երուսաղէմի միաբաններէն Մամբրէ Եպիսկ. Մարկոսեանը, որու անակնկալ մահը գուժեցին օրագիրները անց-
եալ եւ նախորդ եօթնեակներուն մէջ:

Հանգուցեալին նախնական անունն է Կարապետ. Ծնած է 1835 ին Արաբկերի Մագ գիւղին մէջ, իր մանկական օրերը անցուցած է իր ծննդավայրին մէջ, ուր դաշտի կեանքը շնչած է իւր երկրագործ ու հովիւ 12 տարեկան հասակին մէջ, ըստ սովորութեան, Պոլիս պանդխտելով, իր բնածին ուսումնասիրական տենչին յազուրդ տալու համար Ս. Փրկչեան Հիւանդանոցի Որբանոցին աշակերտած է քանի մը տարի եւ նախնական ուսում ստացած է խիստ չափաւոր սահմանի մէջ: Այնու իր կեանքը թափառումներու եւ ոգորումի շարք մը եղած է, որոնց մղած է զինք իր անգուսպ եռանդը, եւ ուր ուրեմն Երուսաղէմ առած է իր շունչը. Ինչպէս Պոլսոյ մէջ, այնպէս ալ Ս. երկրին մէջ, իր խեղճ եղած է փորագրութեան եւ նկարչութեան հետեւելով զիրք մը ստեղծել, ու երկրորդին անձնատուր եղած է վերջապէս՝ առաջինին մէջ յաջողելու միջոցները վրիպելուն համար:

Նոյն ատեն մտաւոր մշակութեան գործը լքած չէ, եւ փառանքաւորաց վարժարանի մէկ ոսկեղինիկ շրջանին դիւրութիւն ունեցած է զարգանալու Հայերէն գրաւոր լեզուի եւ կրօնական «սամանց» մէջ:

Եսայի պատրիարքը եւ միաբանութիւնը Կարապետ Մարկոսեանի բարոյական եւ մտաւոր ձիրքերն ու յարմարութիւնը նըշմարելով կը ստիպեն զինքը կրօնաւորական սքեմ առնելու, բայց ծնողաց եւ ծննդավայրին հանգէպ իր ունեցած սէրը եւ պարտականութեան զգացումը կը յաղթեն միաբանութեան թախանձանաց, ուստի եւ կ'որոշէ երթալ համբուրել իր ծնողքն ու բնավայրին հողը, որոնցմէ հեռացած էր վաղուց: Հոն, ըստ տեղական սովորութեան, մանաւանդ համակերպելու համար իր ծնողաց բաղձանքին, կ'ամուսնանայ Անջրղի գիւղէն աղքատիկ՝ այլ համեստ կոյսի մը հետ եւ քիչ ատենէն կը դառնայ Երուսաղէմ իր նախասիրած աշխատութիւնները վերսկսելու համար: Մանուկները կրթելու եռանդը, նըկարչութեան փափաքը Սուրբ գրոց մեկնութեանց մէջ խորատու-
ուելու մարմաջը զինքը անհանգիստ ընել սկսած էին:

Սակայն Նախախնամութիւնը այլապէս վճռած էր: Ինք որ կրօնական կարգին անարժան կը համարէր իր անձը, բաղդին սէկ ձա-

խորդ հարուածով ստիպուեցաւ Ա. հաարանին ու եկեղեցիին հովանիին ներքեւ ապաստանելու: Իր կողակցին ու զաւկին կորուստնե-րը խորապէս ցնցեցին զինքը եւ ալ իր որոշումը տուաւ: այս աղէ-տալի դիպուածին մէջ Աստուծոյ մատը նշմարելով: 1871 ին վար-դապետ կը ձեռնադրուի եւ ինքզինք կը նուիրէ բոլորովին կրօնա-ւորական կեանքին: Կ'այցելէ Կ. Պօլիս, անտի Եգիպտոս՝ վանական գործերու կարգադրութեան համար: կը վարէ Դամասկոսի տեսչու-թեան պաշտօնը, հուսկ ապա իբրեւ նուիրակ կը զրկուի Ռուսաս-տան, ուր կը մնայ աւելի քան չորս տարի եւ կը շահի հոն արժա-նաւոր ու բանիբուն եկեղեցականի համբաւ:

Իբրեւ վարձատրութիւն իւր անբասիր վարքին եւ այն զովելի ծառայութեանց, զորս ցոյց տուած էր մինչեւ այն ատեն Ս. Յա-կոբեանց միաբանութեան, 1885ին Մակար կաթսղիկոսէն Եպիսկո-պոսական աստիճան կ'ընդունի եւ Պօլսոյ վրայով կը դառնայ Ե-րուսաղէմ. ուր կը կոչուի դարպասնկալութեան պաշտօնին, զոր կը վարէ 3-4 տարի: Այս միջոցին է որ կը զրկուի Պօլիս իբրեւ հրաւիրակ Յարութիւն Ս. Պատրիարքի եւ հոն մէկ տարի մնալէ վերջ կը դառնայ Երուսաղէմ, ու հոն կը մնայ մինչեւ վերջ:

Մամբրէ Եպիսկոպոս թէ իր աշխարհականութեան եւ թէ եկե-ղեցականութեան միջոցին ու սուղջական, երբեմն ալ տեսչական պաշտօն վարած է վանքին վարժարանին մէջ, ուր դասախօսած է հմտութեամբ Հայերէն գրաբար լեզու եւ կրօնագիտութիւն: Իր պաշտօնակիցներու, մանաւանդ իր աշակերտաց չրջանակին մէջ Հափազանց սիրուած է, վասնզի աշխատած է իբրեւ անձնագիր պաշտօնեայ, որ գիտէ նուիրուիլ իր գործին:

Մամբրէ Եպ. ունի քանի մը աշխատասիրութիւններ բարոյական նիւթերու վրայ, որոնցմէ կը յիշեմ Բարոյական Պատկերներ՝ սղոց սիրտ ու միտքը կրթելու համար, եւ Վարդգէս՝ Փեթրապոլի տպուած, որու մէջ եկեղեցականաց զեղծութենքը կը մասնանշէ՝ դարմաններ ցոյց տալով: Աշխատակցեր է Մանչեսթըր հրատարակ-ուած Հայ Եկեղեցի հանդէսին, ուր հմտալի յօդուածներ գրած է ա-մուսնալուծութեան դէմ՝ զժողովարար դասական սկզբունքներով: Ասոնցմէ զատ ունի Մեկնութիւն Չորս Աւետարաններու, ստուար ու բազմաշխատ գործ, որ անտիպ կը մնայ:

Մամբրէ Եպ. թերեւս ժամանակ ունենար գրականութեամբ զբաղելու, եթէ իր նախասիրած արհեստին անձնատուր չըլլար: Ինք ի ծնէ եւ իրնէ արուեստագէտ մը եղած է՝ թերեւս բնավարին նկարագեղ տեսարաններէ ներշնչուելով: Այս պատճառաւ է որ իր անտիական հասակէն իսկ փորձած է գրաշարութիւնը, փորագրու-թիւնը եւ նկարչութիւնը եւ յաջողած է վերջինին մէջ: Ուր որ գացած է՝ իր վրձինէն չէ բաժնուած եւ այնքան սիրած է արուեստը որ ներկերու բաղադրութիւններէն հիւանդացած իսկ է: Վանքին

մէջ իրեն յատկացուած սենեակը եկեղեցականի մը խուցը ըլլալէ բոլորովին տարբեր հանգամանք կ'ընծայէր: Հոն կը տեսնուէին լուսանկարներ, լուսանկարչական գործիքներ ու գիրքեր, լրացած, կիսկատար եւ նոր սկսուած պատկերներ, մեծ մասամբ կրօնական դէմքերու եւ դէպքերու փրաքերով: Մեր սրբազան նկարչութեան առաջին ներկայացուցիչն է ինք եւ նշանաւոր՝ արագ արտադրութեան, մանաւանդ օրինակելու ճշտութեան, մասին: Սուրբ տեղերու տաճարներէն եւ զաւառական քաղաքներու, գիւղերու եկեղեցիներէն շատեր բաղդաւոր եղած են զարդարելով իրենց որմերն ու խաչկալները մեր Սրբազանին գեղեցիկ նկարներով:

Մամբրէ Եպիսկոպոս Ինքնօգնութեան մարմնացումը կը ներկայացնէ եւ կ'արժէ որ մեր նոր սերունդին ընտիր օրինակ մը հանդիսանայ: Այս համառօտ կենսագրականին անձուկ սահմանը չը ներքեր որ նկարադրենք բոլոր այն փորձերն ու տուայտանքը, որոնցմէ անցան իր մանկութիւնն ու պատանեկութիւնը: Այս իրաւ է սակայն որ պանդխտութիւնն ու անտերնջութիւնը զինքը առաջնորդեցին չարքաշութեան ու հեռառեւութեան, որոնց շնորհիւ ազատուեցաւ տափակութեան ու աննշանութեան մակարդակէն: Իր դիրքը ապահովցնելէ վերջ ալ տոկունութեան ու հաստատամտութեան շրջանակէն, զոր դժած էր իր կեանքին համար՝ չը շեղեցաւ: Չարքաշ մանկութիւնը տեղի տուաւ ժուժկալ երիտասարդութեան մը, որու յաջորդեց նոյնքան բարեխառն ու զգուշաւոր ծերութիւն մը: Իր կեանքին մէջ նշանակելու արժանի պարագայ մ'է այն իրողութիւնը թէ ծայրայեղօրէն անփառասէ՛ր ու պարզ էր, ըստ որում իր հմտութեան ու արժանիքին շնորհիւ չառ դիւրութիւն ունէր վարչական ու եկեղեցական վիճակներուն սանդուղիներէն բարձրանալ, բայց միշտ համեստօրէն խոյս տուած է աւագութիւններէ ձիշտ ասոր պէս, կը հաւաստեն թէ ուխտ ըրած է՝ իրրեւ եպիսկոպոս եւ ոչ մէկուն վրայ ձեռք դնել՝ ապագային զղջալու պատճառ մը չունենալու համար, ու այս ուխտը պահած է հարկեցուցիչ պարագաներու մէջ իսկ վերջապէս՝ Մամբրէ Եպիսկոպոս եղաւ Ինքնաշխատութեան զաւակը, հմուտ ու արժանաւոր ուսուցիչ, ամուսնացեալ քաղաքացի եւ զաւկի հայր, սրբակրօն ու անփառասէր եկեղեցական, ճարտար ու անխոնջ արուեստագէտ, եւ որ ամենէն գերազանցն է՝ առողջ սկզբունքներու եւ աննկուն նկարագրի տէր անձնաւորութիւն: Ահա այս է իր կենսագրականին խտացումը:

Ս. ԱՄԱՏԵԱՆ

Լ Ր Ա Ք Ա Ղ

ՄԵՐ ԿԵԱՆՔԷՆ

✱ Քաղաքիս արուարձաններէն Քարա-
ծաշի Մանկապարտէզին շինութիւնը՝ որ
շնորհիւ գիւղին Թաղականութեան ջան-
քերուն և կրթաւէր ազգայնոց օժանդա-
կութեան այնքան զեղեցիկ սկզբնաւորու-
թիւն մը ունեցաւ և կանոնաւոր կերպով
յառաջացաւ, մի քանի ամիսէ ի վեր դա-
դար առած է դժբաղդաբար և շէնքը կ'մնայ
կիսաւարտ վիճակի մէջ՝ որով Մանկա-
պարտէզի հարիւրի մօտ երկսեռ մանուկ-
ները տակաւին խճողուած կ'մնան գիւ-
ղին Ազգ. վարժարանի մէջ նախակրթա-
րանի երկսեռ աշակերտաց հետ խառն,
Շէնքին ամբողջական աւարտման համար
շատ քիչ բան մնացած է և յուսալի է որ
այդ պակասն ալ ամբողջացնելու յօժարա-
տութիւնը պիտի ունենան կրթաւէր ազ-
գայիները և վերջնականապէս Քարածա-
շը պիտի օժտեն հոյակապ մանկապարտէ-
զով մը ուր ժամ առաջ փոխադրուելու
ա'յնքան պէտք ունին փոքրիկ սաները
առողջ ու մաքուր մթնոլորտ մը վայելե-
լու և արդիւնաւոր կրթութիւն մը առ-
նելու համար,

✱ Նանսէնի «Իէպի բեռ» ուղեորու-
թեան հայերէն ծարգմանութիւնը լոյս
տեսած է տպարանէս, Թրգ Մեսրոպ էֆ.
Նուպարեանի. Սոյն հետաքրքրաշարժ հա-
տորին վրայ փոքրիկ գաղափար մը տա-
լու համար յաջորդ թիւով պիտի հրատա-
րակենք Մեծ. ծարգմանչիւն յառաջաբանն:
Սոյն հատորը որ ամէն հասակի, տարի-
քի և սեռի համար մատչելի է, շերմապէս
կ'յանձնարարենք և իբրև աննշան նուէր
մը խմբագրութենէս. Ա Մամուլի բա-
ժանորդներու համար զեղչած ենք անոր
գինն, ինչպէս կ'երևայ մեր կողքի բաժնին
մէջ այս մատին տպուած ծանուցումէն:

✱ Տեղի անձկութեան պատճառաւ ըս-
տիպուեցանք յաջորդ թիւին մէջ շարու-
նակել Տիար Յ. Խոշնանի շահեկան յօդ-
ուածներու շարքը որ քանի մը թիւերով
պիտի լրանայ:

ՔԱՆԱՆԱՅԱԿԱՆ ՁԵՆԱՎԵՐՈՒԹԻՒՆ

✱ Դրական հրապարակի վրայ ծանօթ
դէմք մը՝ Աւետիս Կէօգլուեան (զրական

ծածկանունով՝ Զարմայր) որ երկար տա-
րիներէ ի վեր կ'աշխատակցէր (ուր-
հանդակ օրաթերթին իբր ղլխաւոր
խմբագիր և վերջերս ալ Բիւզանդիոնի
մէջ կ'գրէր, ամսոյս 4ին կիրակի օր Պէ-
շիկթաշի Ս. Աստուածածին եկեղեցիին
մէջ քահանայ ձեռնադրուած է Մ. Եպս-
կէօմբիւքճեանի ձեռքով՝ հանդիսաւոր
արարողութեամբ և ի ներկայութեան
երկսեռ բազմութեան մը և զրազէտներու
ու խմբագիրներու. Նորընծան կոչուե-
ր Զարմայր քահանայ. Մխիթարական երե-
ւոյթ մըն է որ զարգացած, մտաւոր և
բարոյական արժանիքով օժտուած երի-
տասարդ մը՝ խմբագրական ասպարէզէն
կ'մտնէ քահանայական պաշտօնին մէջ և
այս կերպով ճամբայ կ'բանայ ուրիշ
զարգացեալ անձներու՝ հետեւելու իր
զեղեցիկ օրինակին: Խմբագրութիւնս ան-
կեղծօրէն կ'շնորհաւորէ Տէր Զարմայր
քահանան:

ՊԱՏՈՒԱՆՇԱՆ

✱ Գոհունակութեամբ կ'արձանագրենք
որ Տպագր. վերատեսուչ Վսեմ. Քէմալ
Պէշարժանացած է Գոյսերական Թանկա-
գին մեծարանաց: Ն. Կ. Վեհափառութիւն
Մէծիտիյէի Ականակուռ պատուանշանն
շնորհած է Ն. Վսեմութեան: Այս առթիւ
մեր անկեղծ շնորհաւորութիւնները կը
ներկայենք Ն. Վսեմութեան:

ՀԱՐՍԱՆԻՔ

✱ Յառաչիկայ երկուշարթի օր Կ. Պօլ-
սոյ մէջ տեղի կունենայ ամուսնական
հանդէսը մեր պաշտօնակիցներէն Թր.
Հայկանուշ Մառքի՝ Տիար Վահան Թօ-
շիկեանի հետ. այս ուրախալիթ միութեան
առթիւ խմբագրութիւնս իր շնորհաւո-
րութիւնները կ'ներկայէ այժմէն Օր.
Հայկանուշ Մառքի, Տիար Վ. Թօշիկեանի
և իրենց պարագայից:

ԳԱՒԱՌԱԿԱՆ

✱ Եղեւսիայէն կ'գրենք մեզ. — Տեղ-
ւոյս բազմամարդ հայ հասարակութիւնը
տասը տարիներէ ի վեր կարող և հոգեւոր
պէտքերը մատակարարելու ատակ քահա-
նաներէ զուրկ ինքզինքը կ'կառավարէ:

իր 60 տարեկաննոց չորս ծերունի տէր-պապաները իրարմէ մտրի և նկարագրի-ստաւելու թիւն չունին գրեթէ և այս անկեալ հոգեւոր վիճակին դարման տանելու համար տեղիս ժողովրդեան զարգացած դասակարգը քանիցս Առաջնորդարանի դիմումներ կ'ընէ՝ գէթ երկու կարող քահանաներու ձեռնադրութեան հրաման ստանալու սակայն մեկ ծերունի շնորհունակ տէրպապանները ամէն ջանք ի գործ կ'ընեն որ չի յաջողի այս ձեռնարկը և նախապաշարեալ դասակարգը զրգելով հանրագիր պատրաստել կոտան և նոր քահանաներ ձեռնադրելու խնդիրը իր խանձարութիւն մէջ խեղդելու համար կ'ընեն ռոտով թիւներ կ'յարուցանեն, ներկայացուած քահանայացուներէն մին է Գէորգ էֆ. Ոսկերչեան զոր չենք գիտեր ի՞նչ եղանակաւ կ'չանան համոզել հրաժարելու, իսկ միւսն է Յակոբ էֆ. Թիւճարեան որուն համար իբր անարժան քահանայութեան հանրագրութիւն մը կը պատրաստեն և կոտան Առաջնորդարան և որուն ամենամեծ յանցանքը և ծերութիւնը կեդր. Թուրքիոյ զօրէճէն շրջանաւարտ ըլլալն է, Վերջապէս մեր տէրպապանները մէկ կողմէն հանրագրութիւնը մինչև Պատրիարքարան կ'հասցնեն, միւս կողմէ լուսավիտ ժողովակոննոց ստիպման և պահանջումին վրայ յիշեալ երկու քահանայացուներուն հրաւիրագիր կ'ըրկեն Կրօն և Քաղ. ժողովներու զիւաններուն ստորագրութեամբ, որուն Ոսկերչեան էֆ. կ'պատասխանէ իր հրաժարականը տալով, իսկ Թիւճարեան էֆ. ժամանակ մը խորհելէ վերջ պատասխանելու տրամադրութիւնը կ'յայտնէ:

ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆ

✱ Խորին ցաւով կ'արձանագրենք մտահը Գրիգոր Խան Շամտանճեանի որ տեղի ունեցաւ ամսոյս 11ին հինգշաբթի զիշեր, Գրիգոր Խան Շամտանճեան Մայրաքաղաքի մեր հայ համայնքին պատիւ ու պարծանք բերող անձնաւորութիւն է:

մ'էր որ իր առեւտր. բարձր արժանիքներով իր յաջիւն և բարեհամրոյ բընաւորութեամբ և բնկերական արժանիքներուն շնորհիւ կ'վայելէր հայ և օտար նշանաւոր անձնաւորութեանց համարումը և յարգանքը Գրիգոր Խան Շամտանճեանի կորուստը ո՛չ միայն կ'ողբայ հայ հասարակութիւնը, այլ նաեւ օտար հասարակութիւնները, որոնք իրենց համակրութիւնը արագացուած են հանգուցելոյն յուղարկաւորութեան առթիւ և այսպէս յուղարկաւորութեան տխուր հանդէսը ամենամեծ շքով և ի ներկայութեան հայ և օտար ականաւոր անձնաւորութեանց տեղի ունեցած է ամսոյս 4ին Կիրակի օր և հանգուցելոյն մարմինը փոխադրուած ու ամփոփուած Երէւնի Ազգ. գերեզմանատունը ընտանեկան դամբարանին մէջ: Եղարկաւորութեան հանդէսին նախագահած է Ս. Պատրիարք Հայրն շրջապատեալ եպիսկոպոսներէ, վարդապետներէ և քահանաներէ: Եկեղեցւոյն մէջ դամբանականը արտասանած է Ն. Ամենապատուութիւնը, իսկ ողբացեալ հանգուցելոյն հողակոյտին վրայ խօսած են Կորիւն Վր. Եսայեան, Շամտանճեան վաճառատն պաշտօնէութեան կողմէ՝ Ատոլֆ էֆ. Սամիկեան և Բերայի վարժարանաց ընդհ. Տնօրէն Գրիգոր էֆ. Մարգարեան: Խմբագրութիւնա իր խորին վշտակցութիւնները կ'ներկայէ հանգուցելոյն Ազն. Այրիին, իր Զուական, Եղբարց և Շամտանճեան ու Փանոսեան ընտանեաց՝ այս տխուր ու անդարձանելի կորստեան առթիւ:

✱ Յաւով կ'արձանագրենք նաեւ մահը 24 տարեկան ծաղիկ հասակին մէջ Թրիորդ Էլիզ Սէրջօեանի որ տեղի ունեցաւ ամսոյս 9ին և նոյն օր մեծ շքով յուղարկաւորութեան տխուր հանդէսը, խմբագրութիւնա իր վշտակցութիւնները կ'ներկայէ Այրի Տիկին Սէրջօեանի, Տիար Ս. Սէրջօեանի և Սպարդաւեան, Ճշմարտախօսեան ընտանեաց ու պարագայից՝ այս գառն կորստեան առթիւ:

Médaille d'Or de l'Exposition d'Athènes 1903

ՀԱՐԿ ԿԱՅ ՅԱՆՁՆԱՐԱՐԵԼ

ԷՔԼԷՐԻ

ԱՆՆՄԱՆ

ԱՆՁՐԵԻԱՆՈՑԵՐԸ

ՄՈՒՇԱՄՊԱՆԵՐԸ

ԼԱՍՏԻՔՆԵՐԸ

ՊԼԱՆՔԵԹՆԵՐԸ

ԵՒ

ՃԱՄԲՈՐԴՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՈՒՍԱԿՆԵՐԸ

Գաւառի գիտողներուն հաւար

“ԷՔԼԷՐ”-ին հասցէն՝

ՅԱԿՈՒ ՊՕՍՏԱՆՃԵԱՆ

Հիշեցիկը փողոց — Ի Ջ Մ Ի Բ

ՅԱԶՈՐԴ ԹԻՒՈՎ

Կ. ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ

Յ. ԱԼՓԻԱՐ

Հ. Տ. ՆԱԶԱՐԵԱՆ

ԹԼԿԱՏԻՆՑԻՆ

Կ. ՆԱԻԱՍԱՐԴ

Մ. Թ. ԽՏԵԱՆ

GRANDS MAGASINS

DE LA RUE FRANÇOISE — SMYRNE

P. XENOPOULO & C.

ՄԵԺ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆՔ ՔՐԱՆԿԱՑ ԹԱՂԻ
Բ. ՔՍԷՆՈՔՈՒԼՈ ԵՎ Ը

Երեկոցյան և Պարսկականներու

ՇՐՋԱՋԳԵՍՏՆԵՐ

ՁԵՌՆՈՑՆԵՐ, ԾԱՂԻԿՆԵՐ, ՀՈՎԱՀԱՐՆԵՐ, ԵՒՆ. ԵՒՆ. ԵՒՆ :

ՏԱՐՈՐԻՆԱԿ ԶԵՂԶ ՄԷ

« Հաւաքածոյ հրահանգիչ և զուարճալի պատմութեանց » անուն
 զբրային վրայ: (136 էջ, 151 պատմութ. և առաւ. Յանձնարարելի
 անոնց որ կուզեն՝ արդարաւէր, շրջահայեաց եւ զուարթ ըլլալու հա-
 մար պատշաճ օրինակներ կարգաւ:)

Վերոյիշեալ զբրային կողքին վրայ՝ մեծաքանակ գնումներու հաճար
 զեղչեալ գիները արդէն նշանակուած են: Այս անգամ որոշուած է այդ ար-
 դէն զեղչեալ գիններէն՝ 20⁰/₀ եւ զեղչել մինչև 1/14 Մարտ 1907: Այսպէս

1 օրկ. փոխ. 5 զբ. ի միայն 4 զբ.	25 օր փոխ. 80 զբ. ի միայն 64 զբ.
5 » » 20 » » 46 » » 50 » » 150 » » 120 » »	
40 » » 37 ¹ / ₂ » » 30 » » 100 » » 27 ¹ / ₂ » » 220 » »	
45 » » 50 » » 40 » » 100 էն աւելի՝ հատար2 ¹ / ₂ » » 2 » »	

Լիայոյս ենք թէ՛ ընթերցանէր հասարակութիւնը պիտի գիտ-
 նայ ժամ առաջ օգտուել՝ այս յայտպէս կրկնակ զեղչով՝ նորանշան ա-
 ոխութէն: Թղթադարական ծախքը յաճախորդաց վրայ: (1 օրինակը 100
 կրամ կը կշռէ:)

Յ. Գ. — Ապագայ ժամադրութեան առաջին առնելու համար, այժ-
 մէն կը ծանուցուի՝ որ 1/14 Մարտ 1907 էն ետքը՝ սղած յանձնարարութիւններ,
 սովորական գիններուն համաձայն պէտք է ըլլան միշտ postageով:

Հասցէ՝ Ս. Գ. Գոյուպեան

S. B. Boloubéyan—Service des Quais—Smyrne